

Wanda AMARANTIDOU
(Łódź)

HYMN DO WOLNOŚCI DIONISIOSA SOLOMOSA (1798–1857)*

Dionisios Solomós (Διονύσιος Σολωμός)¹ to największy piewca niepodległości Grecji nowożytnej. Urodził się na jednej z wysp morza Jońskiego – Zákynthos (włoska nazwa Zante), starożytnej Hyrie, należącej do państwa Odyseusza. Zmarł na wyspie Kiérkira (francuska nazwa Corfou) – starożytnej Schieria – zamieszkiwanej przez lud Feaków, których władca Alkinoos, mający piękną córkę, Nauzykaę, przyjął gościnnie Odyseusza po rozbiciu się jego okrętu.

Solomós, zgodnie ze zwyczajem wszystkich bogatych arystokratów Hep-tanezu, zdobył wykształcenie we Włoszech. Liceum ukończył w Kremonie,

* Autorka wyraża podziękowanie Władzom Uniwersytetu im. Arystotelesa w Salonikach za przyznane w 2002 r. miesięczne stypendium, dzięki któremu zaistniała możliwość dogłębnej kwerendy bibliotecznej, a w jej rezultacie powstanie tego artykułu.

¹ Z nowszej literatury na temat życia i twórczości Dionisiosa Solomosa, zob.: Γ. Βελουδής, *Διονύσιος Σολωμός ρομαντική ποίηση και ποιητική. Οι γερμανικές πηγές*, Αθήνα 1989, s. 448–457; Σ. Π. Βογιατσάκης, Ν. Β. Τομαδάκης, *Η βιβλιογραφία Διονυσίου Σολωμός (1825–1933)*, Χανιά 1934; Δ. Χρ. Καπαδόχου, *Ο Σολωμός δεσμός του Νομικού καθεστώτος της εποχής του. Η πρώτη ολοκληρωμένη βιογραφία του ποιητή*, Αθήνα 1992; *Επιστημονικό Συμπόσιο: Διονύσιος Σολωμός: „Κανόν” νεοελληνικού πνευματικού βίου; Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 200 χρόνων από τη γέννηση των ποιητή* (30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 1997); *Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας* (b.m.w.); Ε. Γ. Καψωμένος, *Ο Σολωμός και η ελληνική πολιτισμική παράδοση. Ερμηνευτική Μελέτη*, Αθήνα 1998, s. 149–157 (Βουλή των Ελλήνων); idem, *Διονύσιος Σολωμός. Ανθολογία θεμάτων της σολωμικής ποίησης εισαγωγή – σχόλια Ε. Γ. Κ. Ανθολόγηση: Ε. Γ. Κ.-Κ. Χαλιάσου – Αθ. Ζήσης*, Αθήνα 1998 (Βουλή των Ελλήνων). Z literatury w języku polskim por.: N. Chadzinikolaou, *Literatura nowogrecka 1453–1985*, Warszawa 1985, s. 37–43. Por. także K. Bulas, *Literatura nowogrecka*, [w:] *Wielka literatura powszechna*, t. IV, red. S. Lama, Warszawa 1933, s. 769–770. Zob. też W. Amarantidou, *Dwie dwusetne rocznice w literaturze nowogreckiej*, „Collectanea Philologica” V (2003), s. 149–165, o Solomosie s. 157–1765. J. Strasburger, *Słownik pisarzy nowogreckich*, Warszawa 1995, s. 128–131. O. Jurewicz, J. Kurtis, *Dionysios Solomos (1798–1857)*, „Meander” XIII/7–8 (1958), s. 265–276.

studia wyższe (przerwane na ostatnim roku) odbył na Wydziale Prawniczym Uniwersytetu w Pawii².

Po dziesięciu latach w 1818 r. Solomós powrócił do Grecji i dom jego stał się wtedy centrum skupiającym wszystkich młodych wolnomyślicieli o literackich zainteresowaniach. Duży wpływ na twórczość młodego Dionisiosa miał wybuch panhelleńskiego powstania w 1821 r. przeciwko tureckiemu okupantowi.

W maju dwudziestopięcioletni Solomós napisał patriotyczny poemat pt. *Hymn do Wolności* (Ὕμνος εἰς τὴν Ελευθερίαν)³, zawierający 158 zwrotek czterowerszowych. W 1828 r. do tego hymnu muzykę skomponował Nikolaos Mantzaros, przyjaciel poety, pochodzący z Kiérkiry. Na mocy dekretu królewskiego Othona I w 1865 r. trzy pierwsze strofy zostały uznane za hymn narodowy Grecji nowożytnej.

Utwór zawiera siedem jedności, stanowiących odrębną całość, która z kolei składa się z wydzielonych części⁴. Pierwsza jedność obejmuje 16 strof i dzieli się na cztery części. Pierwsza część stanowi jakby anakruzę hymnu, druga i trzecia są wstępem, a czwarta to powtórzenie pierwszej.

W pierwszej strofie poeta ukazuje nam wizję greckiej Wolności, którą określają dwa atrybuty: „ostrze miecza” (τὴν κόψη του σπαθιού) – straszne dla wrogów i „spojrzenie” (τὴν ὄψιν) – gwałtowne i srogie. W drugiej strofie poeta pozdrawia Wolność jako „z kości zrodzoną ze świętych kości Hellenów”⁵ (ἀπ’τα κόκκαλα βγαλμένη των Ελλήνων τα ιερά), a także tych bojowników, którzy stracili życie, walcząc ofiarnie w krwawych walkach z Turkami na przestrzeni wieków. W części drugiej i trzeciej poeta powraca do smutnych, pożałowania godnych lat niewoli, kiedy należało wykazać dużo cierpliwości i wytrwałości. W czwartej części autor wzywa Greków do czynu i zdecydowanej walki w celu wyzwolenia ojczyzny i ponownie kieruje pozdrowienie do Wolności.

² Por. G. Canna, *Dionisio Solomos, che fu alunno del Liceo di Cremona e dell' Università di Pavia*, Milano 1899. Zob. także: idem, *Uno studente nell' Università di Pavia negli anni 1815–1818*, *Dionisio Solomos*, Pavia 1896.

³ Pierwsza edycja tekstu: Ὕμνος εἰς τὴν Ελευθερίαν ἔγραψε Διονύσιος Σολωμός Ζακύνθιος τοῦ Μαΐου Μῆνα 1823 (*Inno alla Libertà Dionisios Solomós Zacintio scrisse il mese di Maggio 1823*), Volgarizzato in prosa Italiana da G. Grassetti professore di lettere italiane e latine a Zante, εν Μεσολόγγιω 1825 (brak strofy 21). Por. także: Ε. Γ. Καψωμένος, *op. cit.*, s. 93–98 (tekst nie jest kompletny, ponieważ jest to antologia; brak następujących strof: 5–14, 20–30, 36, 40–42, 46–48, 52–57, 61–62, 65–71, 79, 89–96, 97–126, 133–140, 143, 145–146, 148–150, 152–156. Zob. również Β. Κυριακίδης, Ὕμνος εἰς τὴν Ελευθερίαν Διον. Σολωμοῦ. Κείμενο, ἀνάλυση, καὶ των 158 στροφῶν, Αθήνα 1997, s. 137–160. Według tego wydania jest cytowany tekst *Hymnu* w tym artykule. Zob. także Α. Σολωμοῦ Ποίηση, ἐπιμέλεια Μ. Βερέττος, Αθήνα 1992, s. 133–158.

⁴ Szczegółowa analiza *Hymnu* wraz z przekładem na język polski zostanie zawarta w przygotowywanej do druku mojej pracy pt. *Juliusz Słowacki i Grecja. Studium poświęcone podróży po Helladzie w świetle zachowanej korespondencji i twórczości poety* (2005).

⁵ Wszystkie fragmenty twórczości Solomosa tłum. W. A.

Druga jedność składa się z siedmiu części. Poeta najpierw zapowiada wybuch panhelleńskiego powstania w 1821 r., przywołując na pamięć postać Righasa: „i temu odpowiedział Righasa wojenny głos” (strofa 18), czyli Righasa Welestinlisa Thetalosa Fereosa⁶ (1757–1798), największego myśliciela greckiego oświecenia, który swoją społeczną działalnością ożywiał narodową świadomość Greków. W hymnie patriotycznym Θούριος⁷ (*Thurios*) Righas zwracał się do kleftów – młodych partyzantów, żeby wyszli ze swych niedostępnych kryjówek w górach i podjęli otwartą walkę zbrojną z okupantem tureckim, bo według niego:

Καλλιό' ναι μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωή
παρὰ σαράντα χρόνοι σκλαβιά καὶ φυλακή⁸

(Lepsza godzina życia na wolności,
niż czterdzieści lat w niewoli i więzieniu)⁹.

Całą swoją działalność Righas Welestinlis poświęcił na zorganizowanie powstania zjednoczonych narodów bałkańskich przeciwko Turkom.

Panhelleńskie powstanie 1821 r., któremu Solomós głównie poświęca swoją uwagę w *Hymnie do Wolności*, wybuchło 25 marca w Aghia Lawra koło Kalawrity na Peloponezie¹⁰. Poeta przypomina ważniejsze wydarzenia z tego powstania, takie jak:

⁶ Z nowszej literatury na temat życia i działalności Righasa Welestinlisa zob.: Α. Βφανούσης, *Ρήγας βελεστινλής-Φεραίος*, Αθήνα 1992; Α. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1976; idem, *Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1977; idem, *Ο Ρήγας Βελεστινλής ως διδάσκαλος του γένους*, Αθήνα 1977; Α. Daskalakis, *Rhigas Velestinlis. La Révolution française et les préludes de l'indépendance hellénique*, Paris 1937; idem, *Les oeuvres de Rhigas Velestinlis*, Paris 1937; Δ. Καραμπερόπουλος, *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα–Βελεστινό 1997; Τ. Μάρρες, *Ρήγας Βελεστινλής. Αγωνιστής και Εθνεγέρτης*, Αθήνα 1990; Μ. Μαντουβάλου, *Ο Ρήγας στα βήματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Αθήνα 1996; *Visions balkaniques dans la préparation de la révolution grecque (1789–1821). Thèse présentée à l' Université de Genève pour l'obtention du grade de docteur ès sciences politiques par Notis Botzaris*, Genève 1962, chap. I: *Rhigas Velestinlis et ses contemporains*, s. 17–14, chap. II: *La Constitution et les projets de Righas*, s. 25–33; Τ. Εξάρχος, *Ρήγας βελεστινλής. Ανέκδοτα εγγράφα. Νέα στοιχεία*, Αθήνα 1998; Γ. Σπανδωνής, *Ρήγας Βελεστινλής: ο επαναστάτης με τα τραγούδια*, Αθήνα 1995; *Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου Ρήγας Βελεστινλής 200 χρόνια μετά (Βρυξέλλες, 15 και 16 Μαΐου 1998)*, επιμέλεια Π. Γιαννόπουλος, Βρυξέλλες 1999; *Βελγική Εταιρεία Νεοελληνικών Εποιδών*, 1999; Π. Μ. Κιτρομηλίδου, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα 1998 (Βουλή των Ελλήνων); *Ρήγα Βελεστινλή Απάνθισμα κειμένων. Επίλογη κειμένων Π. Μ. Κιτρομηλίδου*, Αθήνα 1998 (Βουλή των Ελλήνων). Z literatury w języku polskim zob.: N. Chadzinikolaou, *op. cit.*, s. 21–24; J. Strasburger, *op. cit.*, s. 115–116.

⁷ Edycja Θούριος: Γ. Σπανδωνής, *op. cit.*, s. 217–221.

⁸ *Ibidem*, s. 217.

⁹ Thum. W. A.

¹⁰ Na temat powstania ogólnogreckiego 1821, zob. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της Έλληνικής Επανάστασης*, Λονδίνο 1853–1857; Η. Επανάσταση του Εικοσιένα, *Επιστημονικό Συμπόσιο*

- zwycięską bitwę pod Tripolicą (Tripoli) z 23 września 1821 r.;
- wydarzenia z wyspy Chios z 11 i 30 marca oraz 12 kwietnia 1822 r., a także z wyspy Tenedhos z 29 października 1822 r.;
- pierwsze oblężenie Mesolongi z 25 października 1822 r.;
- całkowitą klęskę Turków w Dherwenakia 26 lipca 1822;
- zwycięską bitwę Greków z Turkami nad rzeką Acheloo.

Solomós podziwia młodych palikarów – kleftów i uważa ich za godnych potomków „trzystu bohaterów spartańskich”, poległych pod wodzą Leonidasa w wąwozie termopilejskim w 480 r. p.n.e. w obronie wolności Grecji przed despotyzmem perskim. Z natury wierzący w Boga poeta zwraca się do przywódców Europy i ze względu na wyznawanie tej samej religii chrześcijańskiej, której symbolem jest Krzyż, wzywa ich do udzielenia pomocy uciśnionemu narodowi w walce o wyzwolenie spod niewoli muzułmańskiej. Z drugiej strony poeta wyraża swoje rozczarowanie i głęboką gorycz z powodu braku zainteresowania w tym okresie sprawą grecką ze strony większości przywódców europejskich. Według Solomosa, wśród krajów, które okazały sympatię i moralne poparcie walczącym Grekom, była Ameryka:

22 Ojczyzna Waszyngtona
 aż do głębi duszy jest wzruszona
 i kajdany, które zostały nałożone
 ona odwołała

Jest to demokratyczne pozdrowienie Ameryki – ojczyzny George’a Waszyngtona – bohatera walk o niepodległość, naczelnego wodza amerykańskiego, przyszłego prezydenta, Solomós pozdrawia także naród Hiszpanii („lew hiszpański”), który wystąpił przeciwko tyranii króla Ferdynanda w powstaniu 1820 r.:

23 Ze swej wieży ryczy głośno,
 jakby chciał powiedzieć „ciebie pozdrawiam”
 i swoją, straszną grzywą porusza
 lew hiszpański.

Przeciwstawieniem dwóch powyżej cytowanych zwrotek są strofy 24 i 25, w których Solomós zwraca się do przywódców Anglii („bestia Anglii”) w słowach wrogich, gdyż oni udzielali pomocy militarnej Turcji w walce przeciwko Grecji:

21–23 *Μάρτη* 1981, Αθήνα. ³1988; *Visions balkaniques...*, chap. XV: *Les débuts de la révolution grecque*, s. 167–176.

- 24 Bestia Anglii drży ze strachu
i niesie od razu
przeciwko granicom Rosji
ryki gniewu.
- 25 W swej gwałtowności wskazuje,
że stronnicy są silni
i fala m. Egejskiego rzuca
błyskotliwe spojrzenia.

Anglia jest także wzmiankowana w strofie 21, w której padają słowa: „kłamliwa Wolność” (Ψεύτρα Ελευθεριά) na określenie protektoratu angielskiego nad Wyspami Jońskimi w latach 1806–1864:

- 21 Ze wszystkiego, co jest zobowiązane
do każdego pod względem
technicznym i na froncie
ma napisane: Kłamliwa Wolność.

Ze względu na tę aluzję polityczną i cenzurę angielską w pierwszym wydaniu *Hymnu do Wolności* ta zwrotka nie została wydrukowana¹¹. Pełny tekst tego hymnu znajduje się po raz pierwszy w wydaniu francuskim C. Fauriela¹². *Hymn do Wolności* jest przepełniony gorącym patriotyzmem poety, który nie zwraca uwagi na swoje arystokratyczne pochodzenie i gani jednakowo wszystkich ciemniejszych umęczonych ojczyzny, zarówno obcych, jak i rodzimych. Solomós jest świadomy niezgody panującej wśród przywódców powstania 1821 r. i dlatego w 18 strofach zwraca się do wszystkich Greków, aby pogodzili się wzajemnie i zaprzestali sporów politycznych:

- 149 W tej samej krwi, w której nie cierpicie
na swoją ojczyznę i na wiarę
wam przysięgam, obejmijcie się
jak bracia serdecznie.

Solomós wprowadza alegoryczną postać Wolności, nawiązującej do wielkich tradycji dawnej Grecji. Wolność jest symbolem boskiego uduchowienia

¹¹ Wyspa Zákynthos, na której wtedy mieszkał Solomós, była w latach 1815–1864 pod protektoratem angielskim.

¹² C. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne, recueillis et publiés avec une traduction française, des éclaircissements et des notes*, t. II: *Chants historiques, romanesques et domestiques*, Διονυσίου Σαλωμού Ζακυνθίου, Ὕμνος εἰς τὴν Ελευθερίαν. *Dithyrambe sur la Liberté par Dionisios Solomos de Zante*, traduit du grec moderne par Stanislas Julien, Paris 1825, s. 436–488. C. Fauriel poszukiwał innych niż antyczne źródła kultury nowogreckiej i znalazł je w średniowiecznych ludowych pieśniach greckich (δημοτικά τραγούδια), w pieśniach klefτών, które przechowywały ducha narodu. Dzięki tym pieśniom Grecy – jako naród – wytrwali w swej odrębności w okresie wielowiekowej niewoli muzułmańskiej.

i walczącym duchem. Stanowi główny bodziec do podjęcia walki narodowowyzwoleńczej przez Greków. Jest najwyższą i doskonałą wartością. To antyczna siła przodków, wyłaniająca się z grobów dla wsparcia powstańców. W opinii Solomosa Wolność opiera się na trzech podstawowych czynnikach: miłości do ojczyzny, umiłowaniu prawdy i wiary w Boga. Uważał ojczyznę wraz z wiarą za największe wartości prawdziwej ludzkiej egzystencji. Solomós miał poczucie wysokiego posłannictwa i czuł się odpowiedzialny za duchowy los Greków. W nowożytnym eposie greckim dostrzegał niejako kontynuację tradycji Homerowej, o czym mówił wyraźnie w utworze pt. Η οκιά του Ομήρου¹³ (*Cień Homera*) z 1821 r. Miał więc Solomós, jako duchowy przywódca narodu i poeta narodowy, kontynuować tradycje Homera, Pindara i Ajschylosa. Solomós jest świadomy swojej roli i wielkości jako poety pieśni podniosłych i nawołujących Greków do podjęcia ostatecznej, zwycięskiej walki przeciwko niewoli ottomańskiej. Dlatego nazywa siebie Pindarem:

86 W środek traw i kwiatów
szklanki nie kładę
pieśni wolnościowe (podniosłe)
jako Pindar tworzę.

Hymn do Wolności zawiera dużo idiomów, słów pisanych katarewusą¹⁴, a także wyrazów stworzonych przez poetę, a więc neologizmów („solomizmów”). Jest napisany w metrum trocheicznym. Każda strofa składa się z czterech wierszy. Wiersz pierwszy i trzeci jest napisany w dymetrze trocheicznym akatalektycznym (8 sylab), jest paroksytoniczny, tezy nieparzyste (1 i 3) są zawsze krótkie, tezy parzyste (2 i 4) zaś mogą być również i długie, czyli mogą być spondejem. Wiersz drugi i czwarty tworzy tzw. dymetr trocheiczny katalektyczny (7 sylab), oksytoniczny, czyli kończy się wyrazem, który ma akcent na ostatniej sylabie. *Hymn do Wolności* jest napisany w metrum o następującym schemacie:

´ ¯ ´ ¯ ´ ¯ ´ ¯	(8 sylab)
´ ¯ ´ ¯ ´ ¯ ¯	(7 sylab)
´ ¯ ´ ¯ ´ ¯ ´ ¯	(8 sylab)
´ ¯ ´ ¯ ´ ¯ ´ ¯	(7 sylab)

¹³ Edycja tekstu: E. Γ. Κατωμένος, *op. cit.*, s. 107.

¹⁴ Andonios Koráis (1748–1833) wystąpił z postulatem „oczyszczenia” (καθαρισμός) mowy ludu i stąd katarewusa (καθαρεύουσα), to twór sztuczny, oparty na starożytnej gramatyce attyckiej, funkcjonujący w Grecji do 1974 r. Na ten temat por.: J. Strasburger, *op. cit.*, s. 63–65; M. Borowska, *Intensywny kurs języka nowogreckiego*, Warszawa 1991, s. 10–12; eadem, *Διγλωσσία – Spór o język grecki*, „Meander” XXXV (1987), s. 19–26. Por. także: M. A. Triandafillidis, *Mała gramatyka nowogrecka*, tłum. i oprac. I. Szelańiewicz-Ellenikos, A. Maciejewska, W. Gawłowska (Amarantidou), Saloniki 1997, s. 6–7.

Wiersze każdej strofy rymują się według schematu: a i c, b i d. W metrum trocheicznym mogą zachodzić następujące rozwiązania metryczne: zamiast trocheja (´ ¯): trybrach (´ ¯ ¯), spondej (´ ´), anapest (´ ¯ ¯), daktyl (´ ¯ ¯) (rzadko występuje).

W tekście *Hymnu* mamy do czynienia z synalefą (odpowiednikiem elizji w języku łacińskim), np. strofa 4: κι ήταν (wym. kitan), 66: πάντα εμπρός (wym. pandembrós!), 67: κι είναι (wym. kine).

Występuje tutaj także zjawisko synidzezy, np. strofa 1: μετράει (wym. metrái), 71: πλέον (wym. plón).

Na szczególną uwagę zasługuje omówienie pod względem metrycznym strofy 38, która „wyłamuje się” niejako z powyżej omówionych zasad: wiersz pierwszy i trzeci liczy 9 sylab i jest proparoksytoniczny, czyli kończy się wyrazem, który ma akcent na trzeciej sylabie od końca, wiersz drugi i czwarty liczy 7 sylab, jest oksytoniczny i występuje (w strofie trzeciej) zjawisko synidzezy. Schemat tej strofy jest następujący:

Λίγα μάτια λίγα οτόματα (9 sylab)

´ ¯ ´ ¯ | ´ ¯ ´ ¯ |

Θα σας μείνουνε ανοιχτά (7 sylab)

´ ´ ´ ´ | ´ ´ ´

για να κλαύσετε τα σώματα (9 sylab)

´ ¯ ´ ¯ | ´ ¯ ´ ¯ |

που θε να βρει η συμφορά (7 sylab).

´ ¯ ´ ´ | ´ ¯ ´

W tej strofie występuje więc w pierwszym i trzecim wierszu dymetr hiperakalektyczny („ponadpełny”), a w drugim i czwartym wierszu dymetr katalektyczny. Przekład tej strofy na język polski:

Niech pozostaną Nieliczne oczy
wasze i usta otwarte,
abyście zapłakali nad ciałami trupów,
które chcą znaleźć nieszczęście.

Solomós z wielkim entuzjazmem głosi w *Hymnie* pięciokrotnie słowa powitania Wolności: „Witaj, witaj Wolności!” (Χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!).

Hymn do Wolności był znany nie tylko w Grecji, ale także tłumaczony na wiele języków obcych¹⁵, m. in. na język francuski. Przekład *Hymnu*

¹⁵ W języku francuskim: C. Fauriel, *op. cit.* (por. przyp. 12); przekład angielski: Ch. B. Scheriden, *The Songs of Greece from the Romantic Text*, London 1825; niemiecki: W. Müller, *Neugriechische Volkslieder*, hrsg. v. C. Fauriel, Leipzig 1825; przekład rosyjski: Н. У. Гнедич, *Просмониторные песни нынешних греков*, Петербург 1825. Według mojego rozeznania do tej pory nie dokonano całościowego przekładu *Hymnu do Wolności* D. Solomosa

w języku francuskim znał również Juliusz Słowacki, kiedy 12 grudnia 1830 r., a więc trzynaście dni po wybuchu powstania listopadowego, opublikował w Warszawie *Odę do Wolności*¹⁶, która jest wyrazem patriotycznego entuzjazmu młodego poety (liczył wtedy 21 lat). Niewątpliwie Słowacki znał ten przekład jako *Dithyrambe sur la Liberté* jeszcze podczas pobytu w Wilnie, gdzie była bardzo silna filhelleńska atmosfera w polskich środowiskach intelektualnych, zwłaszcza na Uniwersytecie Wileńskim¹⁷. Poeta nazwał swój utwór *Odą do Wolności*, być może zasugerowany takim tytułem w przekładzie francuskim.

Między *Hymnem do Wolności* i *Odą do Wolności* nie ma wyraźnych zależności frazeologicznych, ale przy ich szczegółowej analizie można dostrzec podobieństwo treściowe¹⁸. Początek *Ody do Wolności* wyraźnie zaś nawiązuje do drugiej strofy *Hymnu* Solomosa, czyli pozdrowienia skierowanego do

na język polski. Tłumaczenie polskie siedmiu strof *Hymnu* (45, 47, 48, 52, 55, 56, 57), dotyczących opisu zdobywania miasta Tripolita na Peloponezie pochodzi od J. Dunina Borkowskiego (1809–1843), wybitnego filhellena polskiego, autora pieśni nowogreckich, a także przekładu na język polski publikacji Greka J. Rizosa-Nerulosa (1778–1850) w języku francuskim: *Cours de la littérature à grecque moderne*, par Jacovaky Rizo Nérulos, publié par J. Humbert, Genève 1828 (*Dzieje nowogreckiej literatury*, rękopis z 1829 r.) (Bibl. Ossol. sygn. 9534/II, mikrofilm nr 1068): „Wyjątek z tego dytyrambu o wolności, znajdujący się w zbiorze Fauriela jest bardzo piękny. Załączam tu urywki z jego szturm do Trypolicy” (s. 103). Rękopis Borkowskiego jest pierwszym w Polsce podręcznikiem literatury nowogreckiej w przekładzie. W latach trzydziestych XX w. J. Birkenmajer przetłumaczył siedem strof tego *Hymnu* (1, 2, 3, 4, 5, 15, 16) [w:] *Wielka literatura powszechna...*, cz. II, t. VI. Por. także W. Tyszkowski, *Niezbrane przekłady z poezji nowogreckiej Józefa Dunina Borkowskiego*, „Eos” LXVI (1966), fasc. II, s. 361–365; na s. 363: D. Solomos: *Dytyramb o Wolności* – przekład siedmiu strof *Hymnu* (błędnie odczytany rękopis: „Jak widma wloką się śmiertelne ieńce (zamiast żeńce), brak przedostatniego wiersza: „Znowu odgłosy grzmiące”. Por. także przyp. 4 tego artykułu.

¹⁶ Edycja: J. Słowacki, *Liryki i inne wiersze*, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1949, s. 35–39.

¹⁷ Na temat filhellenizmu w XIX w. w Europie, zob.: *Mémoires sur la Grèce pour servir à l'histoire de la guerre de l'indépendance*, accompagnés de plans topographiques par M. Raybaud, avec une introduction historique par A. Rabbe, t. I, Paris 1824, t. II, Paris 1825; T. Kind, *Geschichte des Griechischen Revolution*, Leipzig 1838; J. Irmscher, *Der Philhellenismus in Preussen als Forschungsanliegen*, Berlin 1966; Σ. Θ. Λάσκαρις, *Ο φιλελληνισμός εν Γερμανία κατά την Ελληνικήν επανάστασιν*, Αθήναι 1930, D. J. Farsolas, *Alexander Pushkin: His Attitude toward the Greek Revolution 1821–1829*, „Balkan Studies” (1971), s. 57–80; J. Strasburger, *Le Philhellenisme en Pologne aux années de l'insurrection Grecque 1821–1828*, „Balkan Studies” (1971), s. 103–116. W języku polskim, por. T. Sinko, *Udział Polaków w bojach i pracach Hellady*, „Przegląd Współczesny” nr 125 (1935), s. 277–300; W. Gorzycki, *Walka Grecji o niepodległość w wieku XIX*, Warszawa 1922, *passim*; J. Kurtis, *Grecja antyczna a przygotowania do rewolucji greckiej w 1821 r. (z okazji 140-tej rocznicy rewolucji)*, „Meander” XVI (1961), s. 409–411; J. Skowronek, *Sprzymierzeńcy narodów bałkańskich*, Warszawa 1983, *passim*; M. Kalinowska, *Grecja romantyków. Studia nad obrazem Grecji w literaturze romantycznej*, Toruń 1994, s. 107–130 (tamże dalsza literatura w językach obcych na temat filhellenizmu europejskiego w XIX w.).

¹⁸ Na temat szczegółowej analizy porównawczej *Hymnu do Wolności* Solomosa i *Ody do Wolności* Słowackiego, zob.: W. Amarantidou, *op. cit.*, (przyp. 4).

Wolności – jak wiadomo – pięciokrotnie tutaj powtórzono: „Witaj, witaj, Wolności. / Witaj, wolności, Aniele”¹⁹. W inwokacji *Ody* występuje więc pozdrowienie skierowane do Anioła Wolności, który symbolizuje ducha powstania listopadowego, podobnie i w *Hymnie* Solomós nawiązuje do bojowników panhelleńskiego powstania 1821 r. i staje się duchowym przywódcą narodu greckiego.

Słowacki nie tylko czynił aluzje do *Hymnu do Wolności* ale także dość wiernie przetłumaczył pierwszą zwrotkę w *Podróży do Ziemi Świętej z Neapolu*²⁰:

O! znam ja ciebie, której ręka trzyma
Miecz w piorunową uzbrojony jasność
O! znam ja ciebie, skrawemi oczyma
Na świat patrzącą, jak na przyszłą własność.
Z takim to niegdyś do wolności żarem
Przemówił ów Graf i został Pindarem.

(Pieśń III)

Pierwsze cztery wiersze są poprawnym, dość oryginalnym przekładem pierwszej zwrotki *Hymnu do Wolności* Solomosa²¹:

Ciebie poznaję z cięcia
straszego miecza.
Ciebie poznaję ze spojrzenia,
Które z przemocą przemierza ziemię.

Σε γνωρίζω από την κόψη
του οπαθιού την τρομερή
σε γνωρίζω, από την όψη
που με βιά μετράει τη γη.

Przekład Słowackiego jest swobodny, ale ciekawy pod względem artystycznym. Wolność, która – według Solomosa – dzierży w dłoni rękojeść strasznego miecza – została tutaj zastąpiona przez miecz uzbrojony w piorunową jasność, ze wzrokiem, który niebawem ogarnie całą ziemię – z krwawymi oczyma bogini Wolności, patrzącej na świat jako na swoją przyszłą własność. Właśnie za napisanie *Hymnu do Wolności* w oczach Słowackiego Solomós uchodził za wielkiego poetę. Dlatego wydaje się, że porównanie Solomosa z Pindarem, głównym reprezentantem podniosłej i uroczystej ody, najwybitniejszym przedstawicielem liryki chóralnej w staro-

¹⁹ Por. przekład w języku francuskim: „je te salue, je te salue, ô Liberté!”.

²⁰ Edycja tekstu: J. Słowacki, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*, wstępem opatrzył M. Śliwiński, Gdańsk 1987 (tekst poematu w oprac. M. Kridla, według wydania J. Kleinera: J. Słowacki, *Dzieła wszystkie*, t. IX, Wrocław 1956).

²¹ Zwrócił na to uwagę już J. Birkenmajer, *Słowacki jako tłumacz i rywal Solomosa*, „Ruch Literacki” VIII (1933), s. 163–166. Zob. także: J. Żurawska, *Oda do Wolności. Reinterpretacja krytyczna*, [w:] *Juliusz Słowacki-poeta europejski*, red. M. Cieśla-Korytowska, W. Szturc, A. Zioliwicz, Kraków 2000, s. 161–165.

żytności, zostało tutaj wypowiedziane przez Słowackiego szczerze i z uznaniem, podobnie jak trochę wcześniej użyty w tym utworze zwrot: „Wielki poeto! Jako między skały rzucony Tytan...”, brzmi również szczerze i dostojnie. Słowacki, pisząc w 1830 r. *Odę do Wolności*, niewątpliwie pod wyraźnym wpływem *Hymnu do Wolności*, był jakby rywalem Solomosa, ponieważ zazdrościł mu sławy poety greckiego powstania 1821 r. Wydaje się, że Słowacki pragnął być uznanym za drugiego Solomosa w polskim narodzie, gdyż swoją patriotyczną twórczością ożywiał i pobudzał Polaków do podjęcia ponownej walki prowadzonej do końca dla odzyskania niepodległości wzorem nieugiętych i bohaterskich Greków nowożytnych²².

Wanda AMARANTIDOU

L'HYMNE A LA LIBERTÉ DE D. SOLOMOS

(Résumé)

Il n'est pas en Grèce de nom plus illustre que celui de Solomos depuis *L'Hymne à la Liberté*, écrit au début de la Guerre de l'Indépendance (1823), et publié non pas d'abord en grec, mais aussitôt en grec et dans sa traduction française à Paris, en grec avec sa traduction italienne dans la cité héroïque de Missolonghi. C. Fauriel fait paraître (1825) le tome II des *Chants Populaires de la Grèce Moderne*, où est traduit *L'Hymne à la Liberté* de Solomos.

Ensuite *L'Hymne à la Liberté* est traduit du français en anglais, allemand et russe. *L'Hymne à la Liberté*, mis en musique par N. Mantzaros, remplace l'hymne du roi Othon, et devient l'Hymne National grec (1864).

²² Por. S. Makowski, *Juliusz Słowacki – pierworodny syn i śpiewak rewolucji*, „Przegląd Humanistyczny” 9/10 (1980), s. 99–126.